

Läroarbldningen
Examensarbete
Våren 2005

Etik och samtal i skolan

Handledare:
Birgitta Nordblad

Författare:
Lena Myhrman

Etik och samtal i skolan

Abstract

I min uppsats "Etik och samtal i skolan" har jag undersökt hur etiska samtal i skolan påverkas av bl.a. mångkulturalitet, media och samtalsformer.

Uppsatsen inleds med en teoretisk överblick på historiska perspektiv och fortsätter med mångkulturalitet och samtalsformer i skolan. För att undersöka hur skolor jobbar med etiska frågor intervjuade jag tio lärare på två olika skolor. En byskola med få invandrarelever och en förortsskola med övervägande invandrarelever. Jag ställde frågor om hur man diskuterade etiska dilemman och hur ofta. I min undersökning kunde jag konstatera att lärarna diskuterar kring etiska dilemman på olika sätt.

Jag avslutar min uppsats med en diskussion där jag diskuterar resultatet och ställer frågor att gå vidare med.

Ämnesord:

Etik, samtal, värdegrund

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
<i>1.1 Bakgrund</i>	5
<i>1.2 Syfte</i>	6
<i>1.3 Definitioner</i>	6
<i>1.4 Upplägg av arbetet</i>	7
2. Litteraturgenomgång	7
<i>2.1 Skolan och etiken förr och nu</i>	7
<i>2.2 Hur viktigt är etiska frågor för barn</i>	8
<i>2.3 Vad betyder mångkulturalitet för etiska samtal?</i>	9
<i>2.4 Samtal som medierande form</i>	12
<i>2.5 Samtal som hjälp i etiska frågeställningar</i>	12
<i>2.6 Förutsättningar för samtal kring etik</i>	13
<i>2.7 Lärare och etiska samtal</i>	14
<i>2.8 Problemprecisering</i>	16
3 Empirisk del	16
<i>3.1 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter</i>	16
<i>3.2 Upplägg och genomförande</i>	17
4 Redovisning av resultat	19
<i>4.1 Omfattning av de etiska samtalen</i>	19
<i>4.1.1 Upplägg och innehåll i samtalen</i>	19
<i>4.1.2 Elevers och lärares initiativ</i>	20
<i>4.2 Religionens och etnicitetens betydelse för samtalen</i>	21
<i>4.3 Föräldrarnas påverkan på de etiska samtalen</i>	23

5 Diskussion samt konsekvenser	24
6 Sammanfattning	27
7 Källförteckning	29

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Den 11 september 2001 kör jag hem från Örebro Universitet. På radio säger de att USA blivit platsen för terroristdåd, jag kan knappt tro mina öron. I dagar är detta det enda som sänds på TV. Ett par dagar efter attentatet är jag åter på universitetet för ett seminarium. Alla är vi upprörda över det som hänt, och vi studenter önskar diskutera det med vår seminarieledare. Hur ska vi prata med våra barn i skolan om en sådan händelse? Hur kan vi möta deras frågor? Seminarieledaren ser obekvämt ut, och påpekar efter tio minuter att nu måste vi sätta igång med den litteratur vi skulle läsa tills idag. Resten av seminariet känns obekvämt, ingen kan koncentrera sig. Vore inte detta en ypperlig chans att diskutera etik och hur vi kan möta våra barn i skolan efter svåra händelser? Min åsikt är att seminarieledaren inte kände sig trygg med diskussionen. Det som kunde ha blivit ett mycket givande seminarium, blev en besvikelse, och vi ifrågasatte vår lärarutbildning.

Många olika typer av arbetsmaterial finns att tillgå, t.ex. boken *HORA SVENNE HOMO BLATTE* *Texter om utanförskap och främlingsfientlighet* (red. Wikström 2000) men ändå verkar den lärarkår som jag träffat, vara osäker på hur man ska ta itu med bl.a. den ökade intoleransen för andra etniska grupper och kulturer. Man pratar om hur man ska förebygga mobbing, men det verkar som om vi alltid ligger steget efter. Jag undrar varför lärare är osäkra och ibland motvilliga att ta itu med konflikter samt etiska frågor, själv var jag ett utsatt barn i skolan som fick kämpa för att få hjälp av mina lärare. Efter tre år på lärarhögskolan har jag fortfarande inget svar på mina frågor.

I den forskning som finns om barn och ungas behov i skolan, är det klart och tydligt att de vill ha vägledning i livet (Torstenson – Ed 2003). Flera av de ungdomar jag har träffat har svårt att prata med vuxna, eftersom de inte känner sig förstådda. De känner sig inte heller tagna på allvar. Hur ska man kunna koncentrera sig på fysiken när livets gåta och orättvisor snurrar i ens huvud? ”Vi behöver inte ta ställning till var de nuvarande idealen kommer ifrån; däremot måste vi bestämma oss för vad vi vill uppnå i framtiden” (Hedin i Linde, 2001), s. 198)

1.2 Syfte

I Lpo 94 står det att undervisningen ska vila på en demokratisk grund. Den grunden är att bygga en plattform av moral och etik för att uppnå en större tolerans. Detta görs genom samtal och reflektering. Från denna plattform kan vi sedan bygga annan kunskap (Linde 2001).

Mitt syfte i denna uppsats är att ta reda på hur samtalsformerna för etik ser ut i skolan. Vad betyder samtal om moral och etik för lärarna och vid vilka tillfällen kan man diskutera kring ämnet? Hur anser lärarna att faktorer som religion och etnicitet spelar in?

Min teoretiska utgångspunkt har varit den sociokulturella synen på samtal som mediering samt kvalitativ forskningsmetod.

1.3 Definitioner

Som en följd av minnet från september 2001 har jag valt att undersöka hur lärare jobbar med etik och moral, även kallat värdegrund, ett mångsidigt begrepp som blivit mycket populärt från 1990- talet och framåt. År 1999 startade Värdegrundsprojektet, en projektgrupp utsedd av utbildningsdepartementet. I gruppen ingick även andra departement, ett ungdomsråd och följande forskare: Elisabeth Gerle, Ali Osman, Pirjo Lahdenperä och Christer Hedin (Zackari & Modigh 2000). Projektet hade som mål att ”stödja det lokala arbetet med att tillämpa värdegrunden i praktiken” (Zackari & Modigh 2000, s 108). Syftet var även att få värdegrundsskrivningarna i läroplanerna att framträda mer tydligt, och skapa en diskussion om detta i skolan. I samband med projektet utgavs tre olika böcker för olika åldersgrupper: *Lika som bär, Jag & Jag*, samt *Du! Vem?! Jag!* (Zackari & Modigh 2000)

För att redogöra för hur jag tolkar begreppet värdegrund, är det viktigt att betona min egen tolkning av innebörden. Värdegrund är för mig mycket viktigt, hur man behandlar varandra och vilka värden man har gemensamt. Min uppfattning är att, om vi alla hade en god värdegrund, en etisk och moralisk medvetenhet, skulle risken för mobbning vara betydligt mindre. Jag kommer i detta arbete inte att gå in närmare på mobbning, rasism eller liknande, eftersom jag vill fokusera på samtal om etik och moral. Etiken är för mig, föregångaren till moralen. Däri delar jag uppfattning med bl.a. Jenny Gren (2001). Etik är att tänka hur och varför jag handlar som jag gör, moral är det som man gör. Många väljer att diskutera etik utifrån religion och etnicitet. Jag tror man är färgad av den kultur man växt upp i och vilken människosyn vi har. Men etik kan vara formulerad på flera olika sätt, och jag är övertygad om att den är tolkningsbar. Min övertygelse ligger i att etik är något man diskuterar utifrån människosyn, inte religion.

Om man slår upp ordet "etik" i Svenska Akademiens Ordlista, får man upp följande förklaring: *Vetenskapen om sedligt gott och ont m.m.* Mer än så är det alltså inte. Etik är ett begrepp som tolkas olika, men just kärnan är gott och ont. Om man sedan går vidare kan man utgå från det grekiska ordet *Ethos* som kan översättas till hemvist, sedelära, sätt att bete sig och karaktär. Med andra ord, hur man bör bete sig och uppträda (Gren 2001).

Lpo 94 talar om det etiska perspektivet som en del av skolans uppdrag. Med det menas att skolan ska främja elevers förmåga att göra egna ställningstagande i samhället. Det är alltså skolans uppdrag att överföra vissa värden till eleverna (Lpo 94, 2001)

1.4 Uppläggning av arbetet

Uppsatsen kommer att inledas med en litteraturgenomgång i både etik och samtalsteknik, detta mynnar sedan ut i den empiriska delen med mina intervjuer samt analys och avslutande diskussion. Första avsnittet handlar om hur skolan genomgått en förändring från folkskolestadgan till dagens mångkulturella skola. Jag kommer att ta upp aspekter på hur just mångkulturalitet påverkar de etiska samtalen i skolan. I nästa avsnitt handlar det mer om just samtal och samtal som medierande form och hur man kan jobba med samtalstekniker för att främja de etiska samtalen. Avsnittet avslutas med problemprecisering. Min empiriska del inleds med metodval och genomförande för att sedan fortsätta med redovisning av resultatet samt analys och diskussion.

2 Litteraturgenomgång

I min litteraturgenomgång kommer jag att ta upp flera infallsvinklar på etik och moral i dagens och gårdagens skola samt hur mångkulturalitet påverkar de etiska samtalen i skolan. I avsnittet tas även samtal som medierande form upp, ett verktyg för hur man kan jobba med samtal i skolan.

2.1 Skolan och etik förr och nu

1842 fick vi folkskolestadgan i Sverige, grunden för undervisning blev kristendom. Luthers katekes var grundstenen i skolan, det var en moralisk fostran. Vid den tidpunkten var det självklart att alla skulle lära sig denna, staten stöttade en kristen undervisning. Från 1919 års läroplan försvann mer och mer religionstimmar, till fördel för andra ämnen, gärna med tyngdpunkt på fosterlandskärlek. Efter andra världskriget skulle skolan fostra till demokrati

och skolan skulle vara neutral, kristendomens främsta uppgift blev då att ombesörja moralen och etiskt tänkande (Torstenson – Ed 2003a).

När man diskuterar hur sekulariseringen förändrat skolan, är en av de viktigare aspekterna hur familjen och religionen fått stå tillbaka, skolan får uppfostringsroll och rollen som en social samlingsplats. Detta har ställt nya krav på pedagogerna i skolan, ett krav som de inte alltid kan leva upp till (Torstenson – Ed 2003).

Torstenson – Ed (2003) tolkar läroplanen från 1994 att undervisningen skall vara icke-konfessionell och ”skolan skall överföra viktiga värden och ge de unga en etisk kompass och moralisk kompass” (a.a s. 22-23). Trots en icke-konfessionell utbildning, skall detta göras enligt en kristen etik och västerländsk humanism som det heter i läroplanen (Lpo 94). Men är denna kristna tradition enbart en företeelse hos oss kristna? Christer Hedin (2001) hävdar att även den kristna traditionen skiljer sig åt. Vidare hävdar Hedin att kristna i mellanöstern har en etik- och moralsyn som vi i väst uppfattar mer som islamska traditioner. Då kan man inte tala om kristen tradition, mer i så fall om västerländsk tradition. Det vi kallar kristen etik, finns även i islam och judendomen (Hedin i Lind 2001).

Kanske har vi för lite kunskap om hur etik och moral skiljer sig i olika kulturer och därför undviker att diskutera kring sådana frågor då man är rädd att ”trampa någon på tårna”. Tyvärr blir då barnen lidande eftersom de inte får tillfälle att pröva sina egna ställningstaganden mot en vuxen person.

2.2 Hur viktigt är etiska frågor för barn

I det sekulariserade samhälle vi lever i, är det inte längre självklart att man lär sig etik och moral genom sin religion. Barnen idag möter genom media och samhället i övrigt, olika värderingar av alla slag. Det kan gälla kroppsideal, religion, existentiella frågor osv.

Torstenson menar att det i relation till andra som vi utvecklar vårt moraliska handlande, inte genom religiösa akter (Torstenson 2003). Eleverna idag anser inte att själva ämnet religion är så viktigt, även om det är intressant. Eleverna själva visade i en studie att det viktigaste för dem, var livsfrågor, så som livsåskådningar och ockulta fenomen. Studien var en jämförelse mellan elever från 1971 och 1994, resultatet var det samma (Sjödén i Torstenson 2003). Hur ett barn ser på världen påverkar deras inläring och villkor, det styr också vilken form av samhällsmedborgare denne blir (Orlenius 2003). Det borde alltså vara av högsta intresse att samtala om etiska och moraliska frågor i skolan.

Sven Hartman har forskat mycket om barn och livsfrågor, sedan sextiotalet har det blivit mer och mer vanligt att forska i ämnet. När han kom ut med boken *Vad funderar barn på?* väcktes flera tankar om hur barn tänker. Man hade tidigare inte ägnat speciellt mycket tid åt just barn och livsfrågor, eftersom man ansåg att barnen inte var tillräckligt mogna för att ha en sådan insikt i det. Nu visade de sig motsatsen, barn tänker mycket på livsfrågor och den värld de lever i. Det barnen tog upp mest i undersökningar var hur det är att vara mobbad, ensam, om rättvisefrågor, kompisar, fritidsaktiviteter och också liv och död. På senare år har även miljöfrågan kommit upp bland barnen (Hartman 2003). Keijo Eriksson upptäckte i sin undersökning av äldre grundskoleelever, att de betonar ett positivt samarbetsklimat i skolan. Ett klimat där man kan diskutera och vidareutveckla sin identitet. Eleverna vill få undervisning i handlingsberedskap för livet i samhället, tillfällen att reflektera över sin skolgång (Eriksson 1999). I forskning om de yngre barnen säger Roland Hallgren att han får en känsla av att man generellt sett underskattar barns existentiella tankar. Vidare anser han att det behövs mer diskussioner i klasserna om sådana frågor (Hallgren 2003).

2.3 Vad betyder mångkulturalitet för etiska samtal

I en tid där vi alla vänder oss till olika typer av vetenskap och trosuppfattningar kan dessa uppfattningar krocka med varandra. I och med detta måste vi diskutera oss fram till lösningar och gemensamma värderingar. Det är också viktigt att man ständigt diskuterar och omvärderar sina ställningstaganden, vi är föränderliga. Om man försöker bredda de gemensamma värderingarna för mycket är risken stor att många känner sig ofria och kränkta i sina egna ställningstaganden. Det måste alltid finnas utrymme för olikheter. Om läraren drar alltför snäva gränser till vad som är rätt och fel, viktigt och oviktigt, har denne utövat en annan makt än om han/hon haft en öppen och vid syn värderingsfrågor och uppmuntrar till diskussion i klassen (Andersson m.fl. 1999)

Zackari och Modigh (2001) diskuterar hur vi kan lägga vår gemensamma värdegrund i skolan och samhället. I sin bok *Värdegrundsboken* från 2001 tar de fram flera aspekter på hur elever tänker om värdegrund, detta varvas med tankar och funderingar från författarna själva. ”Möjligheterna för ”svenska” och ”invandrade” barn och unga att mötas varierar kraftigt. På en ”svensktät” grundskola kan det finnas endast en elev med utländsk härkomst. På en annan skola i samma kommun har en procent av eleverna svenska som modersmål ”(Zackari & Modigh 2001, s 20)” De här olika möjligheterna skapar naturligtvis brytningar i det svenska samhället, vi blir tvungna att omvärdera, omformulera och förtydliga etiska ställningstaganden

dagligen. Den osäkerhet som uppstår i skolan kan leda till att man inte vågar diskutera etiska och moraliska frågor. Att arbeta med etiska frågor kan innebära att man får ta itu med konflikter, men dessa är nödvändiga (Zackari & Modigh 2001).

Den före detta moderata ungdomsledaren Tove Lifedahl uttalade sig i ett TV program om att vi faktiskt har en svensk kultur, vi är till exempel ett folk som älskar att leta likheter och strävar efter att bli så lika som möjligt. Vi letar ständigt likheter och olikheter hos oss själva och personer i vår omvärld. Detta, sa hon, är ingen lysande start då vi hamnat i ett mångkulturellt samhälle. Kanske är det en bra tanke att ha med sig när vi diskuterar etik och värdegrund i skolan. I SOU 1996: 143, "Krock eller möte" (1996) diskuteras bl.a. lärarnas förhållningssätt till mångkulturalitet och etiska dilemman. De konstaterar att en av skolans viktigaste roller är att slå hål på myter som enligt författarna finns hos båda sidor – invandrarna har lika många myter om Sverige och svenskarna som svenskarna har om invandrare. Det är då viktigt att ha ett öppet samtalsklimat och som lärare kunna stå för sina egna åsikter utan att för den delen bli en domare i vad som är rätt eller fel i en fråga. Tullie Torstenson – Ed (2003b) menar att man ibland underskattar elevers behov av att bolla tankar med vuxna. Om eleven inte har någon hemma att diskutera frågeställningar med kan denne få värderingar som är bristfälliga eller bygger på motsägelsefulla resonemang.

När det gäller religion och etnicitet kan säkert många lärare känna sig osäkra att diskutera detta, man vill inte trampa någon på tårna. Svenska elever är inte så speciellt intresserade av religion säger Sara Westlund i en intervju för "Pedagogiska magasinet" nr 4 2004. Hon försöker istället lägga fokus på etiska och moraliska diskussioner som hon integrerar med andra ämnen. En annan lärare som arbetar på mångkulturell skola är Dorothea Rosenblad som utvecklat stiftelsen "Abrahams barn" där undervisningen i religion utgår från likheterna i de tre stora religionerna judendom, kristendom och islam. I undervisningen får barnen leka rollspel och leva sig in i olika karaktärer och deras känslor. Religionsvetaren Karin Von Brömssen stöder det första påståendet att svenska elever i större grad är ovillig att diskutera etik utifrån religion, tvärtom från muslimska elever som mer än gärna tar upp det till diskussion, men främst då med andra muslimer. Hos svenska elever finns en uppfattning om att religion är roten till flera krig, det anser dock inte de muslimska eleverna (Nilsson 2004, Pedagogiska magasinet nr 4 2004).

Det finns också en möjlighet att prata om hur kulturell identitet i det mångkulturella samhället som tillsammans med mediekulturen sätter sin prägel i skolan. Lärarna brottas inte bara med religiösa och etniska skillnader utan även ett stort medieutbud som ofta ger motsägningfulla budskap (Andersson 1999).

Värdegrundstexten i Lpo 94 är tolkningsbar. En kritisk röst om läroplanens värdegrundstext är Pirjo Lahdenperä (2001), som i sin artikel *Värdegrunden som exkluderande eller inkluderande diskurs* kommenterar värdegrundsarbetet utifrån olika aspekter. Han går till angrepp mot Lpo 94 och dess värdegrundsformulering: ”västerländsk humanism och kristen tradition”. Författaren menar att detta är en konstruktion för EU ”[...] genom att monopolisera och etikettera det goda som tillhörande västvärlden och kristendomen [...]” (Lahdenperä i Linden 2001, s 117). Författaren diskuterar även begreppet ”det gemensamma kulturarvet” och vilket det kulturarvet kan vara. Detta tas dock inte upp i Lpo 94, utan verkar vara lämnat till den enskilda läraren att avgöra. Vidare anser författaren att en inställning om att vi alla måste enas (då till den svenska kulturen) kan få invandrare att ytterligare upprätthålla sin speciella kultur, att stänga in sig. Istället för att bestämma hur saker och ting ska vara, är det bättre att diskutera och resonera om hur man kan nå fram till ett gemensamt förhållningssätt. Ett steg på vägen är att utgå från att det inte finns något som är normalt. Allas kultur är normal i deras ögon (Lahdenperä i Linden 2001). Ett uttryck för fenomenet att stänga in sig i sin egen religion och kultur är de religiösa friskolorna. Det diskuteras om hur etniska grupper många gånger väljer att ha sina barn i religiösa friskolor istället för i svenska skolan. Detta till följd av att de inte anser sig blivit bemötta med respekt och förståelse i den vanliga, svenska skolan. I det långa loppet kan detta bidra till segregeringen i Sverige.

En mångkulturalism som utgår från att människor bär på många olika erfarenheter och kulturella särdrag leder däremot enligt mitt synsätt till att det finns goda skäl till att värna de gemensamma institutionerna och kräva att de blir mer mångkulturella. Detta kan underlätta det interkulturella samtalet om värderingar och värdekonflikter. (Gerle 1999, *Utbildning & Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik* 8 (2), s 37)

För att möta det nya mångkulturella Sverige behöver lärarna en stadig grund att stå på när det gäller att diskutera kulturell och religiös mångfald. Frågorna som kommer upp är inte alltid lätta att hantera, det kräver en ständig diskussion. Här har lärarutbildningen ett stort ansvar, genom ökad kompetens kan vi lära oss att hantera sådana situationer (Peste 2004, *pedagogiska magasinet* nr 4 2004).

2.4 Samtal som medierande form

I det sociokulturella perspektivet pratar man om mediering, men vad är mediering? Jo, mediering innebär att man använder sig av något för att uppnå kunskap. En miniräknare kan hjälpa oss att räkna fram tal vi inte kan räkna i huvudet. Det är ett *medierande* verktyg. I mitt arbete betonar jag vikten av att diskutera etiska dilemman och frågeställningar. Här är samtalet alltså ett verktyg för att hjälpa oss nå större kunskap.

Säljö (2000) anger samtalet som ett medierande verktyg i läroprocessen. Säljö menar att genom samtalet kan man förstå världen genom flera perspektiv. Dessa perspektiv kan kopplas till Lpo 94, där det står att eleverna skall kunna ”*anlägga vissa övergripande perspektiv*” (Skolverket 2001). Med perspektiv menas t.ex. historiska, internationella och etiska perspektiv. Genom kommunikation kan vi i olika aktiviteter samspela med andra, bli delaktiga och få verktyg att beskriva och benämna världen. Vi kan ge barnen ett verktyg för att hantera svåra frågor, sätta ord på det de tänker. Genom samtal för vi vidare kulturella föreställningar och redskap. Man kan säga att kommunikation är länken mellan människan och hennes kultur. Om man ser på tänkande som en kollektiv process- något som äger rum mellan flera personer och inom dem, är det ett steg mot bättre kommunikation (Säljö 2000). Om man hamnat i ett etiskt dilemma, är det en god idé att samtala med sina kamrater om det, flera huvuden tänker bättre än ett, som det heter.

2.5 Samtal som hjälp i etiska frågeställningar

Om man hamnat i ett etiskt dilemma, är det en god idé att samtala med sina kamrater om det, flera huvuden tänker bättre än ett, som det heter. Tomas Englund använder sig av uttrycket *deliberativa samtal* för att diskutera hur man kan använda sig av samtalet i skolan. Englund trycker då på vissa komponenter, som skiljer det deliberativa samtalet från andra samtal. Det första är att alla synpunkter, hur olika de än må vara, ska få utrymme och tillfälle att ställas mot andra synpunkter. Det andra viktiga är att lyssna, respektera och tolerera andras synsätt. Det tredje är att sträva efter att komma till en gemensam överenskommelse, tillfällig eller fast. Englund är medveten om svårigheterna med att uppfylla alla, eller att tänka på samtliga under samtalets gång, men att de är viktiga att ha i tanken. Syftet med samtalen skall vara att bringa åsikter till ytan, som kan gå isär med andras och man får chans till en utmaning av sitt perspektiv (Englund 2000). Det deliberativa samtalet kan kopplas till läroplanen, där man tar

upp det etiska perspektivet som ett mål i skolan. Det ska ge eleverna förmåga att själva kunna göra viktiga ställningstaganden i samhället (Lpo 94, 2001).

Hilmar TH Hilmarsson (1999), tar upp former av samtal och samtalsmetoder. Ett av dessa kallas att samtala med Jag- budskap. Syftet är att markera att alla har ett val, genom att använda jag- budskapet anser författaren att man inte skuldbelägger eller förpliktigar samtalspartnern. Man skiljer på jag- och du – budskap: I ett Du -budskap kan det låta såhär: - Du är sen, nu får jag gå igenom alla instruktioner igen. Tänk om du kunde komma i tid någon gång! Du måste tänka på de andra.

Personen som nu är sen, kommer antagligen att känna sig anklagad och reagera med att bli irriterad. Om det var uppdraget, så har man ju lyckats. Om det inte var meningen att uppbringa irritation hos den andre, kan man istället använda jag – budskapet: - Jag uppfattar att du är sen, det gör mig besviken eftersom jag känner mig tvungen att gå igenom alla instruktioner igen och det saktar ned de andra. Skulle du vilja komma i tid nästa gång?

På det här sättet kan man använda samtalet i vardagen, utan att skapa olust hos dem som utövar det. Just jag- budskap är en av de metoder som nämns vid t.ex. konflikthantering, man ger en klar bild av hur man känner och tycker. Den som är tilltalad skall även känna att den har ett val, och inte blir tvingad till något (Hilmarsson 1999).

2.6 Förutsättningar för samtal kring etik

Dialogpedagogik är ett exempel på hur samtal används som arbetssätt i skolan. I en bok från 1976 finner jag en metod som liknar flera av de andra teorierna jag stött på om samtal. Jag finner det intressant att ta upp den, eftersom principen fortfarande är den samma. Arbetssättet innebär att man har en kontinuerlig dialog, såväl inre som yttre, mellan barn och vuxna. Den vuxna ska ställa sitt kunnande och erfarenheter till förfogande för barnet, denne ska i sin tur kunna ge den vuxne andra perspektiv och nya erfarenheter. Denna metod ställer stora krav på pedagogen. Barnen ska mötas av en vuxen som kan stå för sina känslor, tankar, värderingar och upplevelser, och samtidigt bli respekterade för den individ de är (Schyl – Bjurman & Strömberg – Lind 1976).

Ett tryggt och känslomässigt bra klimat fyller en viktig funktion när man ska ägna sig åt samtal. Man bör naturligtvis se till att alltid ha den tid det krävs för att kunna samtala. Just tiden är en av de orsaker som flera lärare i boken *Det goda samtalet* anger som orsak till bristen på samtal. Anna-Lisa Melldén uttrycker i boken tidsbristen som ett faktum, då hon är rädd att man inte hinner samtala klart, och det helt enkelt blir hängande i luften och aldrig

färdigt. Det skulle bara få alla känna sig olustiga över det som inte blir utrett. Tid, säger hon, är ju inget som någon har över. Det är helt enkelt en bristvara (Skolverket 2000)

Acceptans är ännu en förutsättning för bra samtal. Om man inte accepterar att andra har olika åsikter, är det svårt att föra en bra diskussion (Englund 2000). En annan aspekt av acceptans är att acceptera att människor har olika definitioner på vad som är viktigt för just dem. Om någon kommer och är bekymrad, så är den antagligen det, därför är det viktigt att inte ignorera eller degradera den personens upplevelse av det. Då skapas inte en bra samtalsmiljö, det är av vikt att den som befinner sig i ett samtal känner sig tagen på allvar (Schyl – Bjurman & Strömberg – Lind 1976). Genom att på flera olika sätt visa att man är intresserad och acceptera den andre/de andra parterna är chanserna för ett bra diskussionsklimat större:

- Lyssna med hela kroppen, titta på den man pratar med och inte vara upptagen med annat
- Lyssna med inlevelse: Jasså? Vad hände då? Oj! Det var intressant!
- Ställa öppna frågor i diskussionen. Med öppna frågor menas sådana som börjar med Hur? Vem? Var? Vad? Hurdan?
- Aldrig moralisera över den som pratar, dvs. ge förmaningar eller läxa upp personen (Zimsen, 1995)

När jag läste boken från 1976 om hur man kan jobba med samtal och dialog i skolan undrar jag varför vi inte jobbat med detta under lärarutbildningen? Här finns redan en metod att jobba med i skolan och det är en viktig utgångspunkt när man ska jobba med etiska samtal.

2.7 Lärare och etiska samtal

Under min VFU i lärarprogrammet upptäckte jag att skolan inte är som jag kommer ihåg den. Skolan idag har ändrat form, idag är pedagogerna ansvariga för mycket mer än bara undervisningen. Man ska sköta inköp och rätta böcker, vara med på massor med möten, vara tillgänglig för barnen och föräldrarna.

I boken *Det goda samtalet* (2000) uttrycker en gymnasielärare oro för den bristande tiden. Han säger att tiden helt enkelt inte räcker till för alla nytillkomna arbetsuppgifter. Utöver det, menar läraren, har stödet från kollegorna minskat. Samtidigt, säger en rektor, att allteftersom barnen får mer och mer socialt komplicerade hemsituationer får pedagogerna fler barn med läs- och skrivproblem. Det ökar också behovet av att samtala i skolan. En lärarutbildare som

nämns i boken har pratat med lärare i skolan vars nya uppgift har blivit att prata med elever, det tar tid att få dem på rätt spår igen säger han.

”Vad eleverna saknar är någon att diskutera med. Det är ett problem som ligger i samhället och inte i skolan” (Carl-Gustav Carlsson i Skolverket 2000, s 45)

I en studie i USA undersökte lärares uppfattning om sitt värdegrundsarbete och hur väl förberedda de kände sig för att jobba med dessa frågor. Undersökningen var riktad både till yrkesverksamma lärare och till lärarkandidater. Båda grupperna ansåg att moral och etiska frågor skulle ingå i den ordinarie undervisningen, men att den viktigaste grunden för etik- och moralfrågor skulle ligga i hemmen. Vad gäller förberedelsen var båda grupperna eniga om att alldeles för lite tid ägnades åt dessa frågor, såväl i skolan som på lärarutbildningen (Mathison i Colnerud & Thornberg 2003). Mina egna upplevelser av dessa frågor i min egen utbildning är den samma, alldeles för lite tid har ägnats åt att diskutera det. Hartman framhäver ett väsentligt problem med etiska ställningstaganden i skolan, nämligen vikten av att handla snabbt. När något händer i klassrummet som blir en konflikt, gäller det för läraren att så fort som möjligt värdera situationen. Det är inte heller möjligt att skjuta på konflikterna, eftersom allt arbete störs av det (Hartman 2000). Det är med andra ord viktigt att ha klart för sig hur man ska hantera det etiska dilemman.

Under värdegrundsåret 1999 utkom Skolverket med kommentarmaterial om skolans värdegrund. Skolverket gjorde en undersökning på 590 elever i år 5-9 och gymnasieskolans år 3. Undersökningen omfattade ett antal frågor kring moral och etik. Syftet var att se hur eleverna arbetade med frågorna som utgick ifrån bilder från bl.a. kvällspressen. Tillsammans med materialet skickades en enkät till respektive lärare. Syftet med denna enkät var att undersöka hur eleverna tagit sig an uppgifterna. När man skulle ha in enkäterna fick man dock ett stort bortfall. Endast 13 av 27 lärare svarade. Reaktionen på enkäterna till lärarna tolkades som ett motstånd från lärarnas sida. Lärarna har, precis som andra yrkesgrupper, svårt att definiera begreppen inom etiska och moraliska frågor. Man saknar ett professionellt språk (Skolverket 1999). Det är precis som Gunnar Höglund skriver - om man inte är medveten om att man befinner sig i ett etiskt dilemma, hur ska man då kunna tolka och analysera den? Inte minst, hur ska man kunna arbeta med sina elever utifrån den? (Höglund 2003, skolledaren)

”Frågor om tro och värden, livsmening och etik har inte stått högt i kurs i skolans värld under de senaste femtio åren. Istället har kunskapsförmedling präglats av ett objektivistiskt vetenskapsideal” (Orlenius i Locus 2003 s 45). Orlenius anser att om de vuxna kunnat hantera etiska frågor, hade barnen sannolikt haft det lättare i skolan än vad de har det idag (Orlenius

2003). Den värdegrund som skolan signalerar till barnen, är resultatriktad. Du är inte värd något om du inte är tyst, stilla och presterar bra i skolan (Gustavsson 2003 Locus)

2.8 Problemprecisering

Under arbetets gång har jag funnit flera intressanta aspekter på hur etiska samtal i skolan kan te sig. Jag har upptäckt att det finns mycket att diskutera kring religion och etnicitet, något som jag inte trodde skulle ha en så central roll i hur vi ser på etik. Mitt syfte var skaffa mig kunskap om etiska samtal i skolan. I den empiriska delen kommer jag att söka svar inom följande områden till lärare:

- När och hur sker etiska samtal?
- Vilket är innehållet i etiska frågor i skolan?
- Hur påverkar religion och etnicitet innehållet i samtalen?

3 Emirisk del

3.1 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Min teoretiska utgångspunkt är samtal som är en viktig form av mediering i det sociokulturella perspektivet. Samtalet som en medierande form är mycket viktigt i det situerade lärandet, att ta tillvara på situationer som genom samtalet kan leda till större kunskap. Mediering betyder förmedling, att förmedla någonting, som t.ex. kunskap, dvs. genom samtalet kan vi förmedla en god etik. Säljö anser att vårt språk är vår allra viktigaste form av mediering. Med hjälp av kommunikation blir vi förstådda och vår värld synlig. Han anser även att vår egen mediering är färgad av våra egna föreställningsvärldar och kultur.

Språket är en nyckel till kunskap, och kunskap ger nyckeln till att se världen med andra ögon – att bryta ner händelser i flera beståndsdelar och se en händelse genom olika perspektiv (Säljö 2000). Genom kontextualisering – en sammanhangsbeskrivning, kan vi se samma händelser genom olika ögon, det är för mig en viktig del av att forma en etisk medvetenhet.

Min metodologiska utgångspunkt är kvalitativ forskningsmetod, detta innebär att människan är i ständig förändring och ”sanningar” blir därför tids- och platsbundna. Total objektivitet är omöjlig, det man ser, ser man med personliga ögon. Mina värderingar påverkar tolkningen av en situation (Föreläsning 25/8- 04 Kvalitativ forskningsmetod). I forskningen vill man att de

som undersöks ska tala för sig själva och händelser kan bara förstås genom att se dessa i ett sammanhang, en kontext. I den kvalitativa forskningen är det viktigt att redogöra för hur förtrogen man är med den miljö och personer man ska undersöka. Detta har att göra med att utfallet kan bli olika, beroende på hur förtrogen med miljön man är (Ely m.fl. 1993).

3.2 Upplägg och genomförande

När jag valde skolor till min studie föll ett av valen på en förortsskola med mycket invandrare, mer än normalsnittet samt min vfu skola som ligger i en by på landet. Valen är gjorda med tanken att dessa skolor är varandras motsatser i flera bemärkelser. På båda skolorna möttes jag med engagemang och intresse för ämnet och jag kände mig välkommen.

Den första skolan var min VFU skola, så där kände de mig ganska bra. Den andra skolan var dock för mig okänd, och jag visste heller inte vilka lärare som jobbade där. Empiridelen genomfördes i form av intervjuer till tio lärare. Studien kom att genomföras på en mindre skånsk skola i år f-5, och en skola i en medelstor stad i skåne. Jag har valt att använda två olika typer av skolor, för att om möjligt få en större variation av lärare samt finna mönster i intervjuerna, likheter och skillnader. Efter intervjuerna transkriberade jag all datainsamling till datautskrift. Denna text blev sedan att bli underlag för den bearbetning jag genomförde. Bearbetningen i detta fall bestod i att finna mönster i intervjuerna, likheter och skillnader (Patel & Davidsson 2003). Jag måste dock poängtera att uttagningssättet till studien inte är lika för båda skolorna vilket gör det omöjligt att göra en helt jämföra resultaten.

Alla namn på personer i undersökningen är anonyma, även skolorna som undersökningen är genomförda på. I texten kommer jag att hänvisa till byskola respektive förortsskola. Banden med intervjuerna kommer efter detta terminsslut att förstöras då de inte längre än nödvändiga för mitt arbete samt för opponenternas.

Byskolans elevantal var ca 50, här fanns utländska elever, några danska och några tyska, men detta var inget man lade märke till, kulturen var i stort sett den samma. Skolan hade en muslimsk pojke. Detta är andra eleven med den bakgrunden de haft på skolan. Barnen här bor i villor med sina föräldrar som arbetar. Byskolans intervjuer gjordes under min vfu period med de lärare som jobbade på skolan. Intervjuerna tog mellan 12-15 min. och gjordes i enskilt rum, förutom en lärare, där intervjun genomfördes på fritids eftersom hon inte kunde komma ifrån. Här kände jag lärarna och samtalet kändes otvunget och relativt lätt. Här behövdes ingen

större introduktion i ämnet, eftersom de visste att jag arbetade med ämnet etik i min uppsats. Jag förklarade mitt intresse för just etik och samtal i skolan samt min teoretiska utgångspunkt. Byskolans intervjuer är gjorda på fem lärare, varav en förskollärare. Alla är kvinnliga och har jobbat olika länge, från 4 – 22 år i yrket. Alla lärare är av svenskt ursprung. Samtliga intervjuer är gjorda med bandspelare.

I den andra skolan går det till allra största delen invandrabarn. De flesta bor i lägenheter och arbetslösheten bland föräldrarna är hög. Med detta inser man att de två skolorna är på många sätt motpoler till varandra. Det var då intressant att se hur mina frågeställningar uppfattades på vardera skolan. Förortsskolans intervjuer genomfördes på en och samma dag i v. 44. Jag tog kontakt med rektor på skolan veckan innan och presenterade mig samt vad mitt arbete handlade om. Rektor i sin tur kontaktade fem lärare som åtog sig uppdraget. Intervjuerna här genomfördes i ledigt rum med aktuell lärare. Att intervjuerna gjordes på en dag har med tidsbrist hos lärarna att göra, det var svårt att hitta ledig intervjutid. Innan intervjun förklarade jag kort vem jag var, min utbildning samt ämnet som behandlades i min uppsats. I alla intervjuer användes en bandspelare för datainsamlingen. Varje intervju har tagit i snitt 15 minuter, detta kan tyckas vara kort tid och kan ha påverkat resultatet på det sättet att jag ej fått tillräckligt med material från varje intervju. Detta gäller samtliga intervjuer.

Förortsskolans intervjuer är gjorda på fem lärare, varav en förskollärare. Tre av lärarna är manliga och två kvinnliga. Antal år i yrket varierar mellan 4 – 25 år. Alla lärare är av svenskt ursprung, det vill säga födda i Sverige och uppvuxna här.

I samtliga intervjuer nämnde jag händelsen 11 september för att ge ett exempel på en stor händelse som var omtumlande för de flesta. Som jag tidigare nämnt har jag själv funderat över, som student, hur jag skulle ha tacklat detta som lärare. Det är även intressant i sammanhanget att se hur de olika skolorna diskuterade kring en sådan händelse. Problempreciseringen ligger till grund för mina intervjufrågor, men dessa är ställda på olika sätt beroende på hur personen pratat kring frågorna. Vissa frågor har fått följdfrågor för att ytterligare belysa problematiken.

Intervjufrågor:

- 1 Hur pratar du med dina elever om etik och hur ofta?
- 2 När tar barnen själva upp etiska dilemman?
- 3 Vilket innehåll har de etiska frågor som kommer upp?
- 4 Hur tror du att faktorer som religion och etnicitet påverkar de etiska samtalen?

4 Redovisning av resultat

Under min intervju ställde jag 4 huvudfrågor, utifrån dessa var intervjun mycket fri och de intervjuade diskuterade sådant som de själva ansåg viktigt att ta upp. Under flera av intervjuerna framkom en ny aspekt på etiska frågor, nämligen föräldrarnas roll. Vid bearbetning av materialet sökte jag mönster i intervjuerna och just denna del var inte förväntad.

4.1: Omfattning av de etiska samtalen

4.1:1 Upplägg och innehåll i samtalen

I frågan om innehåll låg lärarna nära varandra i svar. Vardagskonflikter hamnade i centrum när man först tänkte på etik. Lärarna säger sig måna om att alla ska trivas i skolan, därför tar man upp sådana etiska resonemang ofta. "Hur man ska förhålla sig till varandra, det har vi ju gjort dagligen i klassen, men ehh, när det gäller allvarligare händelser, så försöker vi fånga upp situationerna när det händer någonting."

Mobbning, ärlighet och hur man ska gå tillväga när man hamnat i ett etiskt dilemma är också sådant som lärarna kunde ta upp i diskussioner. En lärare tog bl.a. upp stöld som ett exempel på etiska frågor: "Det kan ju vara att det liksom har varit nån som har vart och stulit nånting nånstans, det behöver inte vara de här barnen, utan det kan vara på skolan, man har tagit nåt på skolan." Några lärare kom in en del på allvarligare händelser redan på första frågan, men i allmänhet handlade svaren om vardagsetiken och konflikterna som dyker upp på eller efter raster. "De hade sett på albansk tv att det hade, det var en bussolycka. Deras mamma hade gråtit och det var skolbarn. Den kom på berget och bussen hade ramlat ner och sex, sju barn hade dött"

Lärarna var eniga om att innehållet mest handlade om hur man ska va mot varandra, visa hänsyn till andra. Vardagskonflikter var det som tog upp det mesta av de etiska samtalen. "Det blir ju många gånger etiska resonemang hur man ska va mot varandra."

4.1:2 Elevers och lärares initiativ

De lärare som jag intervjuat är alla eniga om att de pratar med barnen om etiska dilemman när dessa kommer upp. Det kunde vara allt från varje dag till en gång i månaden. Flera av lärarna tog ofta upp frågor om konflikter och orättvisor på skolan. När det handlade om mobbning eller andra frågor som berörde ett mindre antal elever diskuterades frågan i liten grupp med de inblandade. En lärare berättade hur konflikter tas upp i klassen: ”det... oftast så handlar det om konflikter mellan elever. Då handlar det om att, hur man ska vara mot varandra för att alla ska må bra.”

På en av skolorna hade man tidigare haft värdegrund på schemat. Vid tillfället kom en lärare och arbetade med etiska frågor. Detta var dock något år sedan, efter det var värdegrund inget som man arbetade med regelbundet. Det förefaller som att det var ett sällsynt fenomen att aktivt diskutera olika värdegrundsfrågor. Det samma gäller att ta upp händelser som utspelat sig utanför Sveriges gränser.

Flertalet av de intervjuade lärarna tyckte sig ta upp frågor om värdegrund varje dag. Någon lärare hade etik och moral schemalagt under veckan. Över huvud taget var värdegrund något man pratade om i skolan, inte bara om det som hände mellan elever/lärare utan också om det som hände utanför Sverige, i elevers hemländer, konflikter mellan länder osv. Lärarna tog tillfällena i akt när de dök upp och man var noga med att ta upp det som eleverna kände var viktigt att diskutera. Det kunde vara i helklass och i mindre grupper. Sådär sa en lärare om vad barnen själva tar upp i klassen: ”Ofta är det då stora saker som har hänt i Sverige eller världen. Som t.ex. det här som hände uppe i Linköping, den här pojken... så vi målade det och.. det ligger nära dom i ålder och de har lätt att ta till sig det.”

I frågan om elevers egna initiativ till etiska samtal skiljer sig resultatet mellan lärarna. Några av lärarna hänvisade till svårare händelser som barnen själva sett på tv, en konflikt, ett krig t.ex. Det var i stort mycket allvarliga händelser som diskuterades och lärarna tog upp det till diskussion om det behövs. Dessa lärare nämnde att de även diskuterar i mindre grupp om händelser om det behövs. Händelser som dessa tas upp flera gånger i veckan till några gånger i månaden.

En del lärare tänkte efter en god stund innan de kom fram till att barnen sällan själva tar upp etiska diskussioner i skolan, och om de gör det så handlar det till största delen om konflikter

elever emellan. Någon gång kunde även samtalen handla om livet och döden, detta kunde då tas upp i helklass för diskussion. En lärare menade att det som barnen mest behövde hjälp med var att reda hur man gör/är mot kompisar så att man inte sårar någon. De ville med andra ord ha råd i hur man handlar på ett moraliskt rätt sätt.

De svårare händelserna som kom upp togs upp spontant, när barnen själva kom med funderingar: ” Men när vi hör saker här i skolan och när det har hänt stora... stora, stora saker, som nu senast, den här olyckan i Nosaby. Så.. Vi informerar ju om vad som har hänt, och likadant om nån är ledsen om deras undulat har dött eller så. När vi tycker att de andra eleverna i klassen bör veta i så fall så... Så det beror helt på situationen.”

Hantering kring svårare händelser var ungefär lika, man diskuterade kring problematiken och låter det ta den tid det tar. Samtliga lärare valde att ta tag i problemen när de uppstod, och ansåg att det är mycket viktigt att barnen får prata om det som har hänt. Om barnen inte pratade om det, ritade de gärna eller skrev. En lärare berättade att hennes barn valde att skriva brev till Anna Lindhs barn efter mordet. Barnen fick även prata mycket om det som hänt, så länge de själva behövde göra det. ”[...] jag tror att det är oerhört viktigt att de får bearbeta, och de ritar och skriver. Det får man aldrig glömma.”

En annan lärare pratade om vikten av att vara saklig och informera om det som hänt, för att undvika ryktesspridning. Enligt denne är det också viktigt att man själv skaffar sig så mycket kunskap som möjligt för att kunna svara på frågor och hjälpa barnen i sådana situationer. Flera av lärarna ansåg att det var viktigt att få skriva av sig, rita eller berätta om det som hänt. Samtliga lärare tog upp händelser, när eleverna tog upp dem. Skillnaden mellan enskilda lärare ligger i att vissa till större del diskuterar ämnet.

4.2 Religionens och etnicitetens betydelse för samtalen

Etik kopplat till religion är en fråga som jag fick flera olika svar på. De som tror att religion är en avgörande faktor svarade ungefär likadant. De som inte trodde att religionen var avgörande trodde mer att uppväxtmiljön var avgörande för hur man ser på etik. Men alla lärare trodde att religion kunde påverka hur man ser på etik.

Flera av lärarna tryckte mycket på att försöka hitta likheter i religioner och diskutera utifrån detta. Man försökte få ett avslappnat och naturligt förhållningssätt till våra svenska traditioner och få med alla till kyrkliga avslutningar osv. Lärarna menade att när man diskuterat likheter

mellan våra stora religioner (islam, kristendom och judendom) kunde barnen själva bilda sig en uppfattning om hur man ville tro. ”Vi måste få tro och tycka om våra grejer och de måste få tro och tycka om sitt, men vi måste respektera varandra och hitta nån mellanväg i vissa frågor kanske.” Dessa lärarna nämnde i frågan både religion och etnicitet som större faktorer i frågan. De hänvisade även till flera konflikter som pågår, bl.a. på Västbanken. De nämnde det annorlunda tv-utbud som vissa barn ser. De konflikter som pågår i världen återfanns på skolan och skolgården. Här fanns många olika etniciteter som möts varje dag och slitningarna blev många. En lärare tog upp konflikten på Balkan som ett återkommande problem på skolgården. Barnen tog upp konflikter sinsemellan som finns i deras hemländer. Serbiska och albanska barn hade svårt att komma överens. Lärarna har en stor roll i hur barnen fungerar på skolan då deras insatser var nödvändiga för att förhindra bråk etniciteter emellan. En lärare ansåg att polariseringen ökat gradvis allt eftersom konflikterna trappas upp i omvärlden. ”Och det är ju det som är lite sorgligt, och vi har ju mycket sånt med palestestinierna och Bush och... och så, man hör många barn här som inne som säger, nedlåtande saker om USA.”

Det fanns också lärare som var mer splittrade i frågan, några ansåg att man inte skulle koppla etik till religion och några andra att man med all sannolikhet kunde prata om sambandet mellan etik och religion. En av dessa lärare trodde även att etnicitet kunde vara en avgörande faktor i etiska frågor, men var inte säker. De skillnader som nämndes var då hur man ser på flickor och pojkar samt inställning till husdjur och att detta i större grad kan påverka kompisrelationerna. En lärare berättade hur fel det kan bli när barn kan få en sned bild av islam: ” En del har väl det att är man muslim så är man terrorist. Då är man liksom Saddam Husseins anhängare och så” Här finns ytterligare ett uttalande av en lärare:

” Ja, alltså, det gör det ju säkert, det påverkar ju en jättemycket vad man har fått hemifrån, nu är jag inte speciellt jättekristen eller speciellt åt andra hållet utan jag är ju mittemellan. När det kommer upp såna här diskussioner som att vi inte ska få hissa vår flagga på Sveriges nationaldag och att det blir mer och mer att vi ska ta hänsyn till dom som har flyttat in i vårt land, så kan jag tycka att det är fel, utan att man är rasistisk, men, dom som fortsätter att leva sina leva sina liv, ut efter sina religioner i Sverige. Skulle vi kommit till ett annat land så hade vi fått rätta oss efter de.. asså, ibland blir det för lite svenskt, eller vad man ska säga, att vi får inte lov att hålla på vårt, utan vi ska snarare ta deras linje istället. För att vi vill hålla på våra traditioner.”

4.3 Föräldrars påverkan på det etiska samtalet

Föräldrarnas påverkan på de etiska samtalen togs upp spontant under mina intervjuer, det verkar, enligt lärarna, spela en stor roll i hur barnen pratar om etiska dilemman i skolan. Under flera intervjuer nämner lärarna föräldrarnas roll i hur barnen ser på etik. Lärarna anser att föräldrarna inte pratar med sina barn om svåra händelser som inträffar, utan barnen kommer till skolan med funderingar kring det de sett "[...] så visst det händer ibland att man sitter i en halvtimme, fyrtio minuter på morgonen direkt, och man tar en diskussion om nånting som har hänt, och många gånger kanske inte, de har inte den diskussionen hemma, de pratar inte med sina föräldrar på samma vis, de får inte förklaringarna där hemma" Flertalet av lärarna sa att den etiska problematiken i mångt och mycket ligger hos föräldrarna. Lärarna menade att de rent ut sagt blir motarbetade i sitt arbete med värdegrund. De försökte dock ha ett gemensamt förhållningssätt som stärker skolans regler. Det var inte tillåtet att nedvärdera andra, att ta med sig konflikter till skolan som inte hör hemma där. Lärarna påpekade för eleverna att detta är Sverige, och här är det inget krig. Även föräldrakontakterna präglades av dessa tankar, då föräldrarna luftat åsikter som ej hör hemma på ett utvecklingssamtal: "Ja, det måste man diskutera, men det, men det är svårt asså, vart kommer dom värderingarna ifrån, vem är det som säger att vi ska skjuta ihjäl Bush och jävla Bush och sådär. Och var kommer det ifrån, jo det kommer ju hemifrån va. Och det finns föräldrar här som sitter på utvecklingssamtal och säger att: Ja, min son han får inte va med dom här jävla araberna, och så själva är det från Kosovo då. Och det är mycket såna saker vi hamnar i va, att det ju det är ju, det är ju etnicitet, konflikter då. Och att jag menar, när föräldrarna säger sånt det gör det ju väldigt svårt i skolan då att prata om det och bedriva nåt vettigt värdegrundsarbete när de får höra det hemifrån, det är ju liksom det som är deras förebild. Så vi hamnar ju ofta i det, och jag menar, vad, vad kan man göra, det är väl bara att försöka diskutera det och berätta att det ja... ja. Palestinierna brukar ju ofta prata om det här att, ja, om du inte vänder andra kinden till och inte hugger igen, då eskalerar det ju bara. Och det är ju så."

Lärarna ansåg att föräldrarna spelar en stor roll i den etiska utvecklingen som sker hos barnen. Föräldrarna kan motverka eller stötta det värdegrundsarbete som skolan jobbar med aktivt. En av de stora konflikterna som nämns är den som involverar Palestina och USA där både elever och föräldrar hade mycket skilda uppfattningar.

Lärarna som inte tog upp denna problematik verkar lita på föräldrarna i mycket hög grad, dessa pratar mer med sina barn hemma om svårare händelser, därför, menade lärarna, tar

barnen inte med sig funderingarna till skolan. ”Många av våra elever har ganska trygga hemförhållanden, men jag tror att man pratar lite mer hemma när det händer nånting. Jag tror det är så, på den här skolan lite grann.” Bland dessa lärare ansågs det att man hade det stöd i värdegrundsarbetet man behövde. Det som tagits upp bland dessa lärare när det gäller olika kulturella skillnader är islam. En lärare berättade att man även fått tala med föräldrarna i frågan eftersom man ansåg att barnen hade en konstig infallsvinkel på vad islam var: ”En del, pratade vi om, pratade om islam i klassen och så, ibland så tog man det bara med den elevgruppen, men jag hade väldigt mycket samtal med, med de här pojkarna som det var berört med, och även med föräldrarna för det fanns den här konstiga synen med hos föräldrarna, så det kom ju därifrån en del.”

Genom mina frågeställningar jag har kommit fram till följande inom min empiriska undersökning:

- Byskolans elever verkar mindre benägna att ta upp etiska diskussioner själva, då de, enligt lärarna diskuterar sådana frågor hemma i hög grad.
- Byskolans lärare behöver sällan reflektera över hur kulturella och etiska skillnader har inverkan på det etiska samtalet och uppfattar ämnet på ett annat sätt än förortsskolans lärare.
- Enligt de lärare jag intervjuade på förortsskolan verkar eleverna mer intresserade av att ta upp etiska diskussioner, men detta kan enligt lärarna ha anknytning till föräldrarnas inställning. Då barnen sällan diskuterar etiska dilemman hemma blir lärarna ett nödvändigt bollplank för sådana diskussioner.
- De intervjuade förortsskolans lärare reflekterar och diskuterar etiska dilemman på ett annat sätt än byskolans lärare och har därför möjlighet att omvärdera och hålla etiska frågeställningar öppna.

5. Diskussion samt konsekvenser

I empirin fick jag svar på de frågor som jag ställde i syftet. Det jag finner intressant i fråga om omfattning av de etiska samtalen är hur ofta barnen själva tar upp till diskussioner i skolan. Svaren skiljde sig åt mellan byskolan och förortsskolan. Jag blev förvånad av svaren från byskolan, eftersom jag trodde att det skulle vara mer vanligt än det framgår av dessa

intervjuer. Här är det intressant att koppla till föräldrarnas roll i sammanhanget, jag håller helt med Torstenson – Ed (2003) i kommentaren om vuxnas roll som bollplank. Om barnen inte har möjlighet att bolla tankar med sina föräldrar blir naturligtvis den rollen överskjuten på läraren. Kanske är barnen på byskolan överbeskyddade, men enligt intervjun på byskolan anser lärarna att de pratar med sina föräldrar hemma om sådant de undrar över. Tiden lärarna lägger ner på samtalen skiljer sig. De etiska samtalen, både de vardagliga händelserna och de mer allvarliga, har heller inte samma innehåll på båda skolorna. Här kan man alltså säga att samtalet är i centrum som ett verktyg att hantera konflikter och etiska dilemman, men jag tror att just samtalet som medierande verktyg skulle kunna användas mer effektivt i skolan (Säljö 2000). Samtalsmetoden deliberativa samtal kan med fördel användas i klassen, särskilt i konfliktsituationer (Englund 2000). Kanske ligger mycket i hur mycket erfarenhet pedagogen har av etiska samtal? Som lärare är det viktigt att våga ta i diskussionerna som kommer upp, även om det kan vara obehagligt och väcka egna känslor i frågan. Här anser jag, liksom Peste (2004) att lärarutbildningen har ett stort ansvar, utan förberedelse kan konflikter bli något som man hellre flyr från, än tar tag i.

Splittrade hemförhållanden är en orsak till många barns samtalsbehov, här behövs en förberedande utbildning i hur man samtalar med barn som behöver extra stöd i frågor. Har man ingen förälder att prata med hemma ökar naturligtvis behovet av att få prata i skolan. Frågan som uppstår blir då: Är vi rustade för etiska samtal när man kommer ut i verksamheten? Orlenius (2003) menar att det är av vikt att diskutera omvärlden med barn, eftersom det i hög grad kan påverka vilken typ av samhällsmedborgare barnet kommer att bli. Denna åsikt delar jag fullständigt, genom att diskutera etiska frågor får vi möjlighet att förstå och tolka verkligheten.

Jag fick fram hur lärarna anser att religion och etnicitet spelar in i hur man ser på etik. Detta är intressant eftersom det kan ha en inverkan på hur man ser på etiska samtal, vår kultur färgar vårt sätt att återge världen som Säljö (2003) uttrycker det.

Förortsskolans lärare har en något annorledes arbetssituation eftersom eleverna på skolan är från flera olika länder med olika kulturer och religioner. På skolan måste man möta mångfalden genom att titta efter likheter och förespråka humanism, allas lika värde. Här är frågan om etnicitet och religion öppen, man vet att det finns många viljor med i frågan, inte bara barnens utan även föräldrarnas. Här håller jag helt med Peste (2004) att det verkligen krävs kompetens från lärarnas sida för att, utan att trampa någon på tårna, förmedla en värdegrund som alla kan stå på. Det som förvånade mig mest i undersökningen var att man fått ta upp etnicitet/religion frågan med föräldrarna, på båda skolorna, för lärarna tyckte att

föräldrarna förmedlade en konstig bild av islam och invandrare till sina barn. På en skola fanns också motsättningar etniciteter/religioner och kulturer emellan. Hur klarar vi av den situationen? Är det för övrigt skolans uppgift att ta sådana diskussioner med föräldrarna?

Det har varit mycket givande att genomföra denna studien, jag har verkligen fått se prov på hur lärare arbetar med etiska frågor. Jag hade inte väntat mig att föräldrarna har stort inflytande på de etiska samtalen i skolan. Det jag sett i mitt resultat är att förortsskolans lärare (jag vill påpeka att jag kan endast uttala mig om de jag intervjuat) verkar i högre grad diskutera etiska frågor med sina elever. Vad detta beror på kan jag endast spekulera i, beror det på de elevernas olika bakgrund? I en annan studie skulle detta kunna undersökas närmare.

Genom lärarnas samtal måste de även pröva sina egna värderingar och kunna stå för det de själva tycker. Byskolans lärare svarade att de sällan kom i situationer där de behövde diskutera etiska frågor med eleverna. I min framtida roll som pedagog skulle jag vilja säga att det är nyttigt att behöva ompröva sina värden och föreställningar, få ett annat perspektiv på saker och ting.

För eleverna är det också ett viktigt inslag i skolan att få testa sina tankegångar och funderingar mot en vuxen. Det är som sagt inte självklart att barnen kan prata med vuxna hemma, därför blir lärarens roll (och alla personer som jobbar med barn på fritiden också för den delen) mycket viktig. Om vi vill forma goda samhällsmedborgare måste vi lära dem hur man samtalat och diskuterar kring etiska frågor, genom reflektion får vi insikt i hur andras världar ser ut och får därmed en ökad förståelse.

Jag hoppas att jag med mitt arbete har lyckats belysa vikten av de etiska diskussionerna i skolan och ha lyckats att uppmuntra elever till sådana. Samtalet som medierande verktyg i de etiska frågorna är enligt mig ett stort hjälpmedel för att hjälpa våra elever till etisk medvetenhet. Hur man samtalar är viktigt för att inte trampa någon på tårna eller oavsiktligt såra någon.

Efter denna uppsats har jag funderat hur jag själv skulle vilja gå djupare inom ämnet. Frågor som föräldrarnas inverkan på samtalet är intressant och kanske skulle man börja där. Hur ser föräldrarna på de etiska samtalen och hur pratar man om det hemma? På vilket sätt skulle man kunna få med sig föräldrarna i det som händer i skolans vardag och uppmärksamma olika fördomar eller etiska frågor? Genom att stå på en gemensam grund tror jag skolans etiska uppdrag blir lättare, genom samtal kan vi nå långt.

6. Sammanfattning

I mitt arbete har jag lagt fokus på etik och etiska samtal i skolan med utgångspunkt i den kvalitativa forskningsmetoden samt det sociokulturella perspektivets sätt att se på samtal som mediering. Mitt syfte var att ta reda på hur samtalsformerna för etik ser ut i skolan. Vad betyder samtal om moral och etik för lärarna och vid vilka tillfällen kan man diskutera kring ämnet? Hur anser lärarna att faktorer som religion och etnicitet spelar in?

I den teoretiska delen har jag tagit upp begreppen värdegrund och etik, begreppen tas upp på olika sätt i texter som rör skolan. Teoridelen visade på hur viktigt det är att diskutera med barn och ungdomar om etik och värdegrund, dessa samtal ligger ofta till grund för barnets egna ställningstaganden i framtiden.

Mångkulturalitet påverkar de etiska samtalen eftersom olika kulturer och religioner har olika sätt att se på etik, det är därför viktigt att samtala kring detta för att undvika missförstånd och istället främja toleransen till det som är annorlunda än sig själv. Samtalen är grunden till en god förståelse hävdar bl.a. Englund och Säljö. Hilmarsson tar upp jag- budskap som en metod att samtala. Det krävs ofta förutsättningar för att det etiska samtalet ska kunna äga rum, detta kan vara trygghet, tolerans och acceptans.

Från min teoretiska del gjordes en empirisk undersökning hos två skolor som är mycket olika varandra. Min problemprecisering var följande:

- När och hur sker etiska samtal?
- Vilket är innehållet i etiska frågor i skolan?
- Hur påverkar religion och etnicitet innehållet i samtalen?

Jag intervjuade tio lärare och mina frågeställningar var:

- Hur ser lärare på etiska samtal i skolan?
- Hör etiska samtal ihop med religion och etnicitet?
- Vilket innehåll har de etiska frågor som kommer upp?

Min problemprecisering fick en nära anknytning till frågeställningarna. Frågan om hur etiska samtal sker fick mindre plats i min undersökning. Min problemprecisering i arbetet har stämt

bra överens med syftet och jag anser att jag nått detta syfte. Genom mina frågeställningar jag har kommit fram till följande inom min empiriska undersökning:

Byskolans elever verkar mindre benägna att ta upp etiska diskussioner själva, då de, enligt lärarna diskuterar sådana frågor hemma i hög grad. Lärarna behöver sällan reflektera över hur kulturella och etiska skillnader har inverkan på det etiska samtalet och uppfattar ämnet på ett annat sätt än förortsskolans lärare.

Förortsskolans elever verkar mer intresserade av att ta upp etiska diskussioner, men detta kan enligt lärarna ha anknytning till föräldrarnas inställning. Då barnen sällan diskuterar etiska dilemman hemma blir lärarna ett nödvändigt bollplank för sådana diskussioner. De intervjuade lärarna vid förortsskolan reflekterar och diskuterar etiska dilemman på ett annat sätt än byskolans lärare och kan därför omvärdera och hålla etiska frågeställningar öppna.

7. Källförteckning

Andersson, Lars Gustaf m.fl. (1999) *Skolan och de kulturella förändringarna* Lund: Studentlitteratur

Colnerud, Gunnel & Thornberg, Robert (2003): *Värdepedagogik i internationell belysning*. Stockholm: Fritzes

Det goda samtalet (1999) Skolverket, Stockholm: Liber Distribution

Ely, Margot m.fl. (1993) *Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken – cirklar inom cirklar* Lund: Studentlitteratur

Englund, Tomas (1999): *Deliberativa samtalet som värdegrund- historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*. Stockholm: Skolverket

Eriksson, Keijo (1999): *På spaning efter livets mening* Institutionen för pedagogik, Lärarhögskolan Malmö. Kalmar: Tryckeriet Högskolan i Kalmar

Gerle 1999, Utbildning & Demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik 8 (2), s 37

Gren, Jenny (2001): *Etik i pedagogens vardagsarbete*. Stockholm: Liber

Gustavsson, Lars (2001): *Vems värdegrund gäller i skola? Ett barnperspektiv på några etiska problem*. Locus. Tidskrift för barn och ungdomsvetenskap 2001;1;4-18

Hallgren, Roland (2003): *På jakt efter livets essens – om spekulerande grundskolebarn* Lund: Studentlitteratur

Hilmarsson, Hilmar TH (1999): *Samtalet med känslomässig intelligens* Lund: Studentlitteratur

Höglund, Gunnar (2003): *Moralisk kompetens i skolan – vems ansvar?*

Skolledaren 2003; 9; 20-21

Linde, Göran (2001): *Värdegrund och svensk etnicitet*. Lund: Studentlitteratur

Nilsson, Lennart (2004) *Jag är Abraham* Pedagogiska magasinet nr 4 2004, s. 32 - 35

Orlenius, Kennert (2003): *De unga och livsfrågorna*. Locus 2003; 03; 39-47

Patel, Runa & Davidsson, Bo (2003) *Forskningsmetodikens grunder* Lund: Studentlitteratur

Peste, Jonathan (2004) *Skolan och religiös fundamentalism* Pedagogiska magasinet nr 4 2004, s. 36 - 42

Schyl – Bjurman, Gertrud & Strömberg-Lind, Karin (1976): *Dialog pedagogik* Lund: LiberLäromedel

Skolverket (1999) *Läroplanerna i praktiken* Stockholm: Skolverket Fritzes

Skolverket (2000) *Det goda samtalet* Stockholm: Skolverket Fritzes

Säljö, Roger (2000): *Lärande i praktiken ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Torstenson-Ed, Tullie (2003b): *Barns livsvärld* Lund: Studentlitteratur

Torstenson-Ed, Tullie (2003a): *Ungas livstolkning och skolans värdegrund*. Stockholm: Liber

SOU: 1996: 143 (1996) *Krock eller möte. Om den mångkulturella skolan* .Stockholm: Nordstedts tryckeri AB

Utbildningsdepartementet (2001): *Lpo 94 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: CE Fritzes

Von Brömssen, Karin (2004) *Tystnadens tolerans* Pedagogiska magasinet nr 4 2004, s. 26 - 31

Zackari, Gunilla & Modigh, Fredrik (2000): *Värdegrundsboken om samtal för demokrati i skolan*. Stockholm: AB Danegårds Grafiska

Zimsen, Karen (1995) *Samtal som verktyg*. Kristianstad: Gyldendal

